

گردشگری و توسعه پایدار شهری

دکتر سید رامین غفاری

عضو هیأت علمی دانشگاه جامع پیام نور استان چهار محال بختیاری

R_Ghaffari@hotmail.com

چکیده

مقدمه

شهر به مثابه موجود زنده‌ای نظام وار، زاده می‌شود، رشد می‌کند، تکامل می‌یابد، کهنسال می‌شود و گاه می‌میرد. همانگونه که در فرایند زایش و پویش شهر تعاملات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی، نقش به‌سزایی دارد، در این فرایند و تا حصول مرحله کمال و کهنسالی، مجموعه تعاملات انسانی است که بر این کالبد بی‌جان روح می‌بخشد و از آن پس، آن روح حاکم بر این فضای شهری^(۴) است که اگر از سلامت برخوردار باشد، شهر نیز به روند تکاملی خود ادامه خواهد داد و اگر جز این باشد، روح از کالبد مصنوع شهر رخت بر می‌بندد و پس از چندی جسم بی‌جان شهر نیز می‌میرد^(۵).

در واقع، انسان این عنصر هوشمند نظام هستی است که بر اساس رابطه‌ای علی می‌تواند، با تعریف و تبیین کارکردهایی متفاوت و متناسب با مجموعه ساختارهای مکانی^(۶) موجود، سیمای جغرافیایی^(۷) شهر را به فضایی جغرافیایی^(۸) بدل سازد، همانگونه که شهر نیز به او خصوصیات یک شهر وند را می‌بخشد. (غفاری، ۱۳۸۳)

با عنایت به این مهم هماهنگ سازی ساختار با کارکرد از اهم وظایف مدیران و برنامه ریزان توسعه شهری محسوب می‌گردد، لذا شایسته است ساختار شهرهای اسلامی - ایرانی ما با کارکردهایی متناسب و متنوع بیش از پیش پاسخگویی نیازهای مادی و معنوی انسان باشند، تا زمینه اعتلای روحی - روانی و جسمانی او را فراهم آورند. در شهر سازی و برنامه ریزی شهر معاصر از جمله مسائل و موضوعاتی که متأثر از مکاتب فکری - فلسفی متأخر مطرح می‌شود، توجه و تأکید خاص بر موضوع گذران اوقات فراغت، فرصت مشارکت و لذت بردن از هنرهای دیدنی، نمایشی، معماری و دسترسی به طبیعت بعنوان بخشی از نیازهای اجتماعی انسان است که در کنار سایر نیازهای اجتماعی - اقتصادی و بیولوژیکی مورد توجه قرار می‌گیرد^(۹). (مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری ۱۳۸۰: ۲۵)

این موضوع نه تنها به واسطه متنوع سازی کارکردهای شهری و ایجاد زمینه تعامل و ارتباط عمیقتر میان انسان با انسان و انسان با مکان (محیط جغرافیایی شهر با تمام عناصر طبیعی و فرهنگی) موجبات ارضای بخشی از نیازهای روحی - روانی شهروندان گرفتار در روزمرگیهای کسالت بار حاصل از مدرنیسم را فراهم می‌سازد، بلکه به واسطه بستر سازی زمینه جذب گردشگر از دیگر مناطق و حوزه‌های شهری - روستایی، در ابعاد ملی و فراملی بازخوردهای مثبت اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، کالبدی و

به طور کلی توسعه پایدار شهر مرهون تعاملات پایدار، سازنده و نظام وار انسان با انسان (در ابعاد مختلف) و انسان با محیط (در بعد طبیعی - واکولوژیکی) آن می‌باشد. تعاملاتی که بر اثر آن در طول زمان شهر، از نظر زیست محیطی قابل سکونت، از نظر اقتصادی با دوام، از نظر اجتماعی همبسته و از نظر کالبدی زیبا و دیدنی می‌گردد. بر این اساس مقاله پیش رو بر آن است تا اثبات گرایین واقعیت باشد که گردشگر^(۱) به عنوان عنصری هوشمند و انسانی و به منزله ورودی یک سیستم شهری می‌تواند موجب اثرات مثبتی در ابعاد مختلف مکانی - فضایی و زمینه ساز توسعه پایدار شهر گردد. ضمن اینکه شهر و مدیران شهری نیز در ارتباطی متقابل و در راستای بستر سازی مناسب جهت حداکثر بهره‌گیری از مزایای مذکور، ناگزیر از تأمین ساختارها، زیرساختها و تعریف کارکردهای مناسب و متناسب در شهر و پسرکرا^(۲) آن می‌باشند.

- ایجاد یک باور ذهنی مناسب در میان مردم، برنامه ریزان و مدیران در خصوص نقش و اهمیت گردشگری^(۳) در توسعه پایدار شهر.

- تدوین ضوابط و تهیه طرحهای هادی - جامع و یا ساختاری - راهبردی شهرها متناسب با نیاز فراغتی شهروندان و روحیه تنوع طلبی گردشگران.

- سرانجام: تعهد اخلاقی و التزام عملی مدیران شهری در تأمین منابع مالی و اجرای پروژه‌های توریستی پیشنهادی در طرحهای شهری مصوب و تشکیل واحد گردشگری شهری در شهرداریها.

سطوح سه‌گانه پیشنهادی این مقاله را در راستای تبدیل یک محیط ادارکی (یک باور ذهنی) به یک محیط کارکردی (با حقیقت عینی) و با آرمان دست‌یابی به توسعه پایدار شهر از منظر گردشگر و صنعت گردشگری تشکیل می‌دهد.

واژگان کلیدی

- گردشگر Tourist
- گردشگری Tourism
- طبیعت گرد Ecotourist
- ساختار مکانی Place Structure
- پسرکرا - حوزه نفوذ Hinter Land
- توسعه پایدار شهری Urban Sustainable development
- فضای جغرافیایی Geographical Space
- باز خورد مثبت Positive feed back
- باز خورد منفی Negative feed back
- فضای شهری Urban space

زیست محیطی متفاوتی را در بر خواهد داشت؛ که با عنایت به ضریب بالای تکثیر صنعت گردشگری در بهره‌مند ساختن تمامی افراد جامعه از هر جنس، سن، طبقه اجتماعی و اقتصادی و غیره می‌تواند فرایند حصول توسعه پایدار شهری را تسریع بخشد؛ اگر بر این باور باشیم که توسعه پایدار متضمن تأمین سه اصل اساسی زیر می‌باشد: (رسول اف، ۱۳۷۲)

الف) کارایی و بازدهی اقتصادی. ب) تعادل در زمان، مکان و اجتماع.

ج) استمرار و پایداری محیط زیست

در مقاله پیش رو با این باور که گردشگری در ارتباط، اثر گذاری و اثر پذیری متقابل با شهر و در قالب یک سیستم انسان - محیط می‌تواند منجر به توسعه پایدار شهر گردد؛ نقش و اثر متقابل گردشگری در توسعه هر یک از ابعاد مکانی - فضایی شهر و نهایتاً در توسعه پایدار به رشته تحریر در آمده است و سرانجام پیشنهادات و راهبردهایی به منظور حداکثر ارتفاع شهر از مزایای مثبت صنعت گردشگری کاهش باز خوردهای منفی و بستر سازی مناسب جهت جذب گردشگر در شهر و پیرامون آن ارائه شده است. باشد تا گامی هر چند کوتاه اما محکم و استوار در راستای دستیابی به توسعه پایدار، رفاه و عدالت اجتماعی در شهر و منطقه، که آرمان بشر در قرن ۲۱ می‌باشد برداریم.^(۱۰)

اثرات اقتصادی گردشگری در توسعه شهری

چنانچه پیشتر نیز بدان اشاره شد، در قالب یک نگرش سیستمی و بر اساس رابطه‌ای علی، نه تنها گردشگری، به واسطه عملکرد خود زمینه ساز توسعه و رشد اقتصادی شهر می‌گردد، بلکه یک شهر سالم و توسعه یافته نیز با فراهم سازی ساختارهای مورد نیاز می‌تواند زمینه جذب بهتر و بیشتر گردشگر و بهره‌مندی از مزایای اقتصادی آنرا فراهم نماید. بطور کلی برنامه ریزی شهری جهت تأمین جنبه‌های کیفی و کمی چیزی که بنام اوقات آزاد خوانده می‌شود، نه تنها جهات توسعه اجتماعی - اقتصادی جامعه را مشخص می‌سازد، بلکه به باور بسیاری در آینده اوقات فراغت (و برنامه ریزی برای آن است) که معیار توانگری و ثروتمندی محسوب می‌گردد و نه زمان و وقت کار. (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی، ۱۳۷۲: ۲۴۳)

بر این اساس گردشگری و اهتمام به نحوه پر کردن اوقات فراغت شهروندان، به صورت مستقیم یا غیر مستقیم می‌تواند، حلال بسیاری از مسائل و معضلات اقتصادی گریبانگیر شهرهای امروزی همچون؛ فقر و عدم تساوی، تنزل اقتصادی و بیکاری، اتکاء و وابستگی اقتصادی و غیره باشد.

در مجموع اثرات اقتصادی مستقیم و غیر مستقیم گردشگری در توسعه پایدار شهری را در موارد زیر می‌توان خلاصه نمود:

۱) رشد اقتصادی و ایجاد اشتغال مستقیم و غیر مستقیم، دائمی و فصلی در طیف متنوعی از مشاغل خدماتی و غیر خدماتی در شهر و پسرکانه آن. چنانچه صنعت مذکور در مقایسه با سایر صنایع می‌تواند زمینه جذب نیروی کار ساده و نیمه ماهر را در مقیاس وسیعی فراهم آورد و پاسخگوی معضل بیکاری جمع کثیری از جمعیت فعال جویای کار باشد.

گفتنی است به استناد آمار سازمان بین المللی کار ایجاد هر فرصت شغلی در بخش گردشگری باعث ایجاد ۱/۵ فرصت مستقیم شغلی در سایر بخشها می‌گردد. (برانیور، ۱۳۸۴: ۱)

همچنین بر اساس گزارش شورای جهانی مسافرت و جهانگردی در صورتیکه تنها منافع مستقیم حاصل از گردشگری محاسبه گردد حدود ۶ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان و یک شغل از هر ۱۵ شغل متعلق به صنعت مذکور است و این در حالی است که اگر آثار و منافع غیرمستقیم آن نیز مورد بررسی قرار گیرد صنعت مذکور حدود ۱۰ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان و یک شغل از هر ۹ شغل را به خود اختصاص داده است. (شورای جهانی مسافرت و جهانگردی، ۱۹۹۵) لذا با عنایت به گستردگی پهنه جغرافیایی و تنوع در جاذبه‌های طبیعی و انسانی شهر و پسرکانه‌های شهری انتظار تحقق بخش قابل ملاحظه‌ای از نتایج مذکور در حوزه‌های شهری انتظار بعیدی نیست.

۲) افزایش درآمد سرانه و بالا رفتن سطح رفاه عمومی شهروندان به واسطه انتشار متعادل و متوازن در آمد حاصل از این بخش در بین اقشار مختلف جامعه و ضریب تکثیر بسیار بالای آن در مقایسه با سایر فعالیتهای اقتصادی. (ریان، ۱۹۹۵: ۷۲)

۳) افزایش در آمد مراکز و واحدهای خدماتی - بازرگانی و صنعتی (بویژه صنایع دستی) شهر و در نتیجه ایجاد زمینه مناسب جهت افزایش مالیات و درآمدهای شهری (پارسانیان و اعرابی، ۱۳۷۷: ۳۱۰)

۴) افزایش درآمدهای مالیاتی دولت و بالطبع شهر داریها، به واسطه پرداخت مالیاتهای مستقیم و غیر مستقیم از سوی بنگاههای ایجاد شده در امر گردشگری (هتلها، متلها، رستورانها، دفاتر خدمات گردشگری و...) و نیز گردشگران داخلی و خارجی (جانیش و پیترسون، ۱۹۶۳: ۶)

۵) انتشار بخشی از درآمدهای گردشگری مازاد بر نیاز شهر به منطقه فرادست و در نتیجه ایجاد بستر مالی مناسب جهت توسعه و عمران روستایی به طور عام و توسعه گردشگری روستایی در مفهوم خاص.

۶) ایجاد و افزایش انگیزه سرمایه گذاری داخلی و خارجی در شهر و پسرکانه آن، به دلیل افزایش جمعیت شهری (شهروندان مقیم در شهر و گردشگران وارده)، گستردگی بازار (افزایش تقاضا)، تنوع در نیازها و وفور نیروی کار.

۷) افزایش منابع مالی به منظور حفظ موارث فرهنگی و طبیعی شهر و پسرکانه آن.

۸) احیاء و توسعه صنایع دستی، بومی و محلی از طریق رابطه متقابل گردشگر با تولید کننده، بدون واسطه و مانع اقتصادی خاص.

۹) افزایش ارزش افزوده زمین، مسکن و... در شهر و پسرکانه آن (پارسانیان، اعرابی، ۱۳۷۷: ۳۱۰)

۱۰) توسعه بازار (سرمایه خبابانی) و بازارچه‌های صنایع دستی به عنوان تحولی ساختاری در پاسخ به نیاز اقتصادی گردشگر.

۱۱) ایجاد انگیزه جهت توسعه و تجهیز مراکز اقامتی - پذیرایی و خدماتی توسط بخشهای خصوصی و عمومی با عنایت به منافع سرشار

اقتصادی حاصل از عرضه خدمات مذکور به گردشگران.

زبانهای دیگر به منظور برقراری ارتباط بیشتر با جهانگردان (پارسانیان و اعرابی، ۱۳۷۷: ۲۳۱) و بالطبع افزایش ارتباط با جهان خارج.

۸) صدور و عرضه مظاهری قدرتمند از فرهنگ و تمدن بومی و اصیل به دیگر مناطق و ممالک واقع در مرزهای جغرافیایی کشور و یا فراتر از آن در عرصه بین‌المللی، بعنوان مکانیزمی مؤثر در ورود به دهکده جهانی و پیشگیری از مسخ و از خود بیگانگی فرهنگی.

۹) احیاء، تقویت و حفظ سنتهای مثبت کهن و آداب و رسوم دیرینه جهت پیشگیری از رنگ باختن آنها در برابر فرهنگ جدید.

۱۰) تقویت باورها و اعتقادات مردم شهر نسبت به فرهنگ خود از طریق اجرای برنامه‌های فرهنگی و...

اثرات کالبدی گردشگری در توسعه شهری

به واسطه مجموعه پیامدهای مثبت اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی حاصل از ورود گردشگر به شهر، که از آن جمله می‌توان به افزایش منابع مالی و درآمدهای شهرداری و ارتقاء فرهنگ فردی، عمومی و زیست محیطی اشاره نمود، بهترین فرصت جهت عمران و توسعه کالبدی شهر و پسرکانه آن فراهم می‌گردد.

ضمن اینکه افزایش توان مالی و قدرت اقتصادی هر یک از شهروندان نیز در بهبود ساختار کالبدی شهر، از پایین‌ترین سطوح فضایی تا بالاترین سطح آن نقش به‌سزایی دارد.

به‌طور کلی لزوم پاسخگویی شهر (مدیریت شهری و شهروندان) به نیاز گردشگران و تأمین زیرساختها و فضاهای کالبدی مورد نیاز جهت گذران اوقات فراغت، پیامدهای زیر را در توسعه شهری بر جای خواهد گذاشت.

۱) توسعه ساختارهای زیربنایی شهر، شامل شبکه راههای ارتباطی (سواره و پیاده)، میادین و گره‌های ارتباط (اصلی و فرعی)، پایانه‌ها و ایستگاههای مسافربری، فرودگاهها، تأسیسات مناسب جهت تأمین آب شرب، توسعه شبکه برق (روشنایی)، مخابرات و غیره.

۲) ایجاد، توسعه یا بازسازی و بهسازی اماکن و فضاهای تفریحی، گردشگاهی، توسعه سطوح سبز، پارکها، زمینهای بازی و غیره در شهر.

۳) ایجاد، احیاء و بازسازی اماکن و ابنیه تاریخی، مذهبی، فرهنگی و هنری (همچون نمایشگاهها، موزه‌ها، سینماها، فرهنگ سراها و...) در شهر و حوزه نفوذ آن.

۴) توسعه متوازن، متناسب و پایدار ساختن ساختار فیزیکی و مورفولوژی شهری جهت پاسخگویی و ارضاء حس زیبا جوی انسان (گردشگر وارده به شهر و شهروندان)

۵) ضرورت بهسازی و بهینه‌سازی مسکن شهری و احیاء بافتهای فرسوده، متناسب با تحولات ساختاری و کارکردی معاصر، ضمن حفظ هویت و معماری اصیل هم به لحاظ تیپ و الگو و هم به جهت پایداری و مقاومت، در نتیجه افزایش تماس با گردشگران.

اثرات اجتماعی - فرهنگی گردشگری در توسعه شهری

از تعامل افکار، اندیشه‌ها، سلاطین و باورها در بستر مکان و در عرصه زمان است که بعد مرئی فرهنگی، تمدن، متبلور می‌شود و مدنیت و شهر نشینی زاده می‌شود. از دیرباز شهرهای تاریخی واقع در مسیر جهانگردان، تجار و بازرگانان، مبلغان مذهبی و... از رشد و رونق به‌سزایی در مقایسه با دیگر بلاد و مدائن معاصر خود برخوردار بوده‌اند، که از آنجمله است شهرهای واقع در مسیر جاده ابریشم (رضوانی، ۱۳۷۴: ۴۸)

شهرهای مدرن و فرامدرن امروزی نیز در ابعاد ملی، منطقه‌ای و جهانی کانون برخورد و انتشار فضایی ابعاد و عناصر فرهنگی متفاوت و گاه متضاد می‌باشند^(۱۱). که این مهم نه تنها نقشی مهم در حصول توسعه اجتماعی - اقتصادی و سیاسی آنها ایفا می‌نماید، بلکه الزاماتی مکانی - فضایی جهت توسعه ساختها و زیرساختهای مناسب را ایجاد می‌کند.

در واقع گردشگران داخلی و خارجی سفیران صلح و دوستی و عاملان و ناشران گفتگوی فرهنگی بین ملل محسوب می‌گردند که در تعامل با جامعه شهری میزبان می‌توانند به اشکال و نمودهای متفاوتی به شرح آتی موجبات رشد و توسعه اجتماعی - فرهنگی شهر را فراهم آورند.

هر چند که شهر و مدیریت شهری نیز در این تعامل دو جانبه ناگزیر است در راستای تأمین نیازهای اجتماعی - فرهنگی گردشگر گام بردارد. امری مهم که پاسخگویی نیاز فراغتی شهروندان ساکن در شهر نیز می‌باشد. در مجموع اثرات و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری در توسعه شهری را به شرح ذیل می‌توان بر شمرند:

۱) آشنایی گردشگر با فرهنگ و پدیده‌های معنوی، هنری و علمی و طبیعی موجود در شهر و ایجاد انگیزه جهت احیاء حفظ و نگهداری چنین پدیده‌هایی (رضوانی ۱۳۷۴: ۵۰)

۲) معرفی و مطرح شدن جامعه شهری میزبان و در نتیجه ایجاد فرصتهای بیشتر برای توسعه و پیشرفت.

۳) ایجاد ارتباط فرهنگی و قومی بیشتر، بین شهروندان یک کشور و بالطبع تأمین وحدت ملی در سطح کشور (دیباچی، ۱۳۷۱: ۱۸) و نهایتاً بستر سازی مناسب جهت توسعه و عمران شهر و منطقه.

۴) توسعه اجتماعی - فرهنگی شهر به واسطه تقویت و تکامل فرهنگ انفرادی و جمعی شهروندان از طریق تعامل با گردشگر وارده از جوامع پیشرو و متمدن.

۵) افزایش حمایت از فرهنگ سنتی حاکم در شهر و حوزه پیرامون آن، به نمایش گذاردن هویت قومی، تجدید حیات هنرهای سنتی، جشنها، گویشها و...

۶) از بین بردن نموده‌های منفی، افزایش فرصتهای اجتماعی و کاهش نابرابری‌های اجتماعی به واسطه تغییر در مشاغل و ساختار اقتصادی و نیز تغییر در نقشهای اجتماعی.

۷) استقبال مردم ساکن شهر یا کشور میزبان برای پذیرفتن و یادگیری

ابعاد، اثرات و پیامدهای مکانی - فضایی گردشگری در توسعه پایدار شهری

اثر غایی	بازخورد مثبت حاصله	پاسخ به نیاز	عناصر ساختاری مورد نیاز	ساختار شهر
رشد اقتصادی شهر	۱- ایجاد فرصتهای شغلی مستقیم، غیر مستقیم و مشاغل فصلی	تجاری - بازرگانی	بازارها، بازارچه‌های صنایع دستی	اقتصادی
	۲- افزایش درآمد و ارتقاء سطح زندگی در شهر	معیشتی	میادین میوه و تره بار	
	۳- افزایش درآمد و منابع مالی شهرداریها	تجاری - بازرگانی	بانکها، مؤسسات مالی و اعتباری و صرافیها	
	۴- توسعه صنایع دستی-بومی ومحلی	اقامت - استراحتی	هتلها، متلها، میهمانسرا و...	
	۵- افزایش منابع مالی جهت توسعه زیر ساختهای اقتصادی	معیشتی	رستوران، کبابسرا و چایخانه و...	
	۶- افزایش ارزش زمین، مسکن و...	رفاهی - خدماتی	دفاتر خدمات مسافرتی و جهانگردی	
	۷- ایجاد انگیزه جهت سرمایه گذاری در شهر			
رشد و تعالی اجتماعی - فرهنگی شهر	۱- افزایش فرصتهای اجتماعی در شهر	فرهنگی - هنری	سینما، فرهنگسرا و تئاتر	اجتماعی و فرهنگی
	۲- افزایش حمایت از فرهنگ سنتی	فرهنگی - هنری	موزه‌ها، کتابخانه‌ها، نمایشگاهها	
	۳- تجدید حیات هنرهای سنتی، جشنها و زبانها در شهر	پژوهشی	دانشگاهها، مراکز علمی و پژوهشی	
	۴- کاهش نابرابریهای اجتماعی	فرهنگی - زیارتی	اماکن و ابنیه تاریخی، مذهبی	
	۵- ایجاد انگیزه جهت ارتقاء کیفیت و خدمات بهداشتی، درمان، آموزشی و...	بهداشتی - درمانی	بیمارستانها، آسایشگاهها	
	۶- تبادل افکار و فرهنگها و تسهیل در فراگیری زبانهای خارجی	امنیتی	خدمات نظامی - انتظامی	
	۷- ایجاد روحیه رقابت علمی-هنری	رفاهی - ارتباطی	خدمات ارتباطی و مخابراتی	
رشد کالبدی و متناسب شهر	۱- توسعه ساختارهای زیربنایی شهر	ارتباطی - خدماتی	حمل و نقل و شبکه ارتباطی سالم، پایانه و فرودگاهها	کالبدی
	۲- ساخت و گسترش فضاها و اماکن تفریحی	زیبا شناختی	میلمان و سیستم روشنایی در شهر	
	۳- احیاء و بازسازی اماکن و ابنیه تاریخی، فرهنگی و... در شهر	تفریحی	فضای سبز عمومی و اماکن تفریحی	
	۴- توسعه متوازن، متناسب و پایدار ساخت فیزیکی (مورفولوژی شهر)	تفریحی	پارکها و شهرسازی (توسعه و تجهیز)	
	۵- بهسازی و بهینه سازی مسکن	زیبا شناختی	مورفولوژی زیبای شهری	
		زیبا شناختی	تیبولوژی متنوع و متناسب مسکن	
		طبیعت گردی	ناهموارها (ارتفاعات و دشتهای)	
صیانت و پاسداری از محیط زیست و منابع اکولوژیکی	۱- ایجاد ارزش افزوده بر منابع وعناصر طبیعی	طبیعت گردی	رودها، چشمه‌ها، تالابها و آبشارها	طبیعی (اکولوژیکی)
	۲- تعامل پایدار انسان و محیط	طبیعت گردی	جنگلها، مراتع، باغات، مزارع و بیشه ها	
	۳- حفاظت از منابع طبیعی به کمک درآمد حاصله	طبیعت گردی	اقلیم متنوع و چهار فصل	
	۴- شناخت کانونها وجاذبه‌های جدید	طبیعت گردی	تنوع در حیات وحش	
	۵- پایداری اکوتوریست و صنعت مربوطه	طبیعت گردی		

مأخذ: مطالعه و برداشت مؤلف

صنعت یعنی طبیعت گردی خود گواهی بر این مدعاست.

بنابراین گردشگری، حتی به منظور بقای خود ناگزیر و نیازمند به حفظ محیط زیست و منابع طبیعی و اکولوژیکی آن می‌باشد. همانگونه که افراط در برخورد با منابع طبیعی موجود در محیط و

اثرات گردشگری بر محیط زیست و توسعه شهری

گردشگر و محیط زیست، جلوه‌ای ناگسستنی و پایدار از ارتباط تاریخی بین انسان و طبیعت را متبلور می‌سازند. چنانچه شاخه‌ای از این

برداشتی افزونتر از توان اکولوژیکی آنها منجر به تخریب و ناپایداری محیط زیست می‌گردد، عدم شناخت و در نتیجه ناتوانی با عدم بهره برداری معقول از توانهای مذکور نیز خود نوعی عقب ماندگی یا ناپایداری در توسعه محسوب می‌گردد.

با این مقدمه و علی‌رغم پندار برخی از هواداران افراطی محیط زیست، به اعتقاد نگارنده با عنایت به اثرات ذیل، توریست و صنعت مربوطه نه تنها می‌تواند عاملی در پایداری محیط زیست و برقراری تعادل زیست محیطی در شهر و منطقه گردد، بلکه نوید بخش توسعه پایدار شهری نیز خواهد بود. (۱) شناخت قابلیت‌های طبیعی - اکولوژیکی شهر و پسرانه آن به واسطه ورود و توجه گردشگر به قابلیت‌های مذکور و سرانجام ایجاد زمینه و انگیزه‌ای مناسب جهت حفظ، توسعه و بهره‌برداری مطلوب و معقول از منابع و توانهای زیست محیطی موجود.

(۲) گردشگری و به ویژه طبیعت گردی عاملی جهت حفظ چشم اندازها و ذخایر طبیعی شهر و حوزه پیرامون آن می‌باشد، چرا که با گسترش این شاخه از صنعت، امکان ایجاد کاربری اقتصادی برای منابع مذکور و در نتیجه تأمین منابع مالی لازم جهت حفظ آنها فراهم می‌گردد (کریمی، ۱۳۷۸: ۲).

(۳) توسعه فضای سبز شهری، ایجاد کمربند سبز پیرامون شهرها، ایجاد یا توسعه استخرهای آب و آبشارهای مصنوعی در حاشیه شهرها، توسعه پارکها و غیره، به منظور پاسخگویی به نیاز شهروندان و گردشگران شهری خود عامل دیگری است که به صورت غیر مستقیم و به واسطه باخورددهایی مثبت چون تلطیف و پاکیزگی هوا، تأمین بهداشت روان (بر اثر ایجاد و گسترش سیمای سبز شهری)، حفظ آب و خاک و پیشگیری از فرسایش، کاهش آلودگی، گرد و غبار و غیره منجر به حفظ محیط زیست و توسعه پایدار شهری می‌گردد.

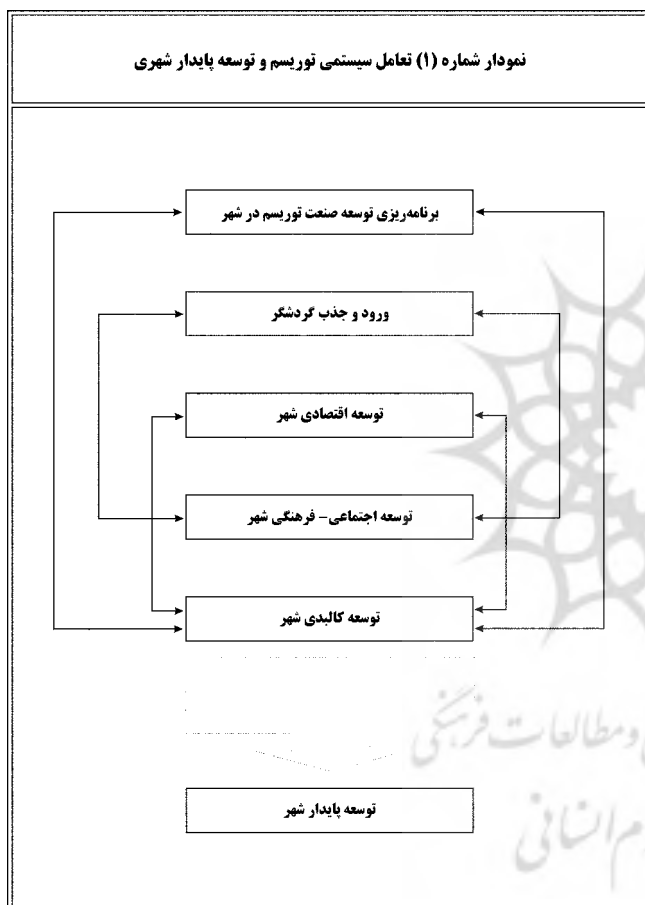
اثرات منفی گردشگری در فرایند حصول توسعه پایدار شهری

تخریب محیط زیست، بورس بازی و سوداگری زمین به واسطه ایجاد ارزش افزوده در آن، تغییر در فعالیتهای سنتی و هنری به منظور متناسب ساختن برای گردشگران، ایجاد ترافیک به واسطه شلوغی و ازدحام بیش از حد در مکانهای سنتی و جاذب شهر، امکان ایجاد فعالیتهای غیر قانونی و بعضاً غیر شرعی، امکان ایجاد فرهنگ مصرفی کالاهای لوکس و غیر ضروری، انتقال نیروی کار مؤثر از سایر بخشهای مولد به بخش گردشگری و افزایش تورم از جمله بازخورددهای منفی حاصل از توسعه صنعت گردشگری می‌باشد که کاهش بازخورددهای منفی و تقویت پیامدهای مثبت نیازمند به یک برنامه ریزی جامع و مدبرانه از سوی برنامه ریزان شهری، متخصصین صنعت گردشگری و مدیریتهای مرتبط می‌باشد.

جمع بندی، نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

اگر توسعه پایدار شهری، شکلی از توسعه امروزی باشد که توان توسعه مداوم شهرها و جوامع شهری نسلهای آینده را تضمین کند (هال، ۱۹۹۳: ۲۲) و یا از نظر کالبدی توسعه پایدار شهری را، تغییراتی در کاربری زمین و سطح

تراکم آن جهت رفع نیازهای ساکنان شهر در زمینه مسکن، حمل و نقل، اوقات فراغت و غیره بدانیم که بر اثر آن در طول زمان شهر از نظر زیست محیطی قابل سکونت و زندگی، از نظر اقتصادی با دوام و از نظر اجتماعی همبسته باشد (دراکاکیس، ۱۹۹۶: ۲۶۶)؛ با عنایت به آنچه گذشت بر این باور قطعی دست خواهیم یافت که گردشگری و صنعت مربوط در چهارچوب یک تعامل سیستمی (نمودار شماره ۱) و به واسطه کارکردهای متفاوت خود می‌تواند منتهی به توسعه پایدار شهری گردد.

نمودار شماره ۱

مع الوصف به منظور تسریع و تسهیل در طی فرایند فوق و نیز با هدف ایجاد، گسترش و تنوع در سیمای ساختاری - کارکردی شهر جهت پاسخگویی به نیازهای جسمانی - روحی و روانی شهروندان مقیم شهر و گردشگران وارده با تنوعی از سلاقی و انگیزه‌ها، پیشنهاداتی در سطوح سه گانه ذیل ارائه می‌گردد:

الف) بسترسازی مناسب به منظور تحول در ساختار و باور ذهنی مردم، برنامه ریزان و مدیران شهری در راستای القای باوری واقعی مبنی بر ضرورت توجه به گردشگری و جذب گردشگر بعنوان عاملی مؤثر و کلیدی در تحقق توسعه پایدار.

ب) توجه برنامه ریزان، شهرسازان و طراحان شهری به لحاظ ضوابط و

innovative Cities for 27th Century'', In Proceedings of the Third Conference of the Third World Capitals, Tokyo.

- Jonish, J. and R.E. Peterson (1963) Impact of Tourism Hawaii, the Cornell H.R.A. Quarterly (internet network)

- Ryan, c (1995) Recreational Tourism: A Social Science Perspective; Routledge pub.co, u.k.

- World Travel and Tourism Council; Travel and Tourism the World's Largest Industry; Brussels (WTTC) internet network.

پی نوشت

۱- Tourist: به فردی گفته می شود که به مکانی غیر از محل زندگی و کار خود با هر قصد و نیتی (به جز تحصیل و اشتغال به منظور کسب درآمد) برای مدت زمان حداقل ۲۴ ساعت و حداکثر یک سال مسافرت می کند.

۲- Hinterland: حوزه ای است جغرافیایی پیرامون یک شهر مرکزی که به لحاظ خدماتی - عملکردی وابستگی نسبتاً بالایی به آن شهر مرکزی دارد.

۳- Tourism: کلیه فعالیتها و خدماتی که به منظور بر آورده ساختن نیازهای مسافر در خارج از محل کار و زندگی او صورت می گیرد.

4- Urban Space

۵- جهت مطالعه بیشتر در مفهوم فضا (Space) مراجعه شود به: غفاری، سیدرامین؛ کنکاشی در مفهوم فضا و ساماندهی نظام فضایی؛ فصلنامه جامعه مهندسان مشاوران ایران؛ شماره ۱۰ زمستان ۱۳۷۹.

6- Place Structures

7- Geographical Land Space

8- Geographical Space

9- Positive feed back

۱۰- ضمناً مراجعه شود به: جلد نخست مطالعات (برنامه ریزی ساختاری - راهبردی توسعه شهری)، وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، مهندسین مشاور رفیر نهاد - ۱۳۷۹.

۱۱- برای مطالعه بیشتر در نظریه انتشار فضایی و نقش آن در گسترش فرهنگ، مراجعه شود به: هاگت، پیتر؛ جغرافیا ترکیبی (جلد دوم) ترجمه دکتر شاپور گودرزی نژاد، تهران: انتشارات سمت، سال ۱۳۷۶.

مقرراتی اجرایی، تخصیص سطوحی از اراضی شهر و پسرکانه آن به کاربری ها و فضاهای گردشگری، تلاش در جهت احیاء و بهره وری بهینه از مجموعه اماکن و کانونهای جاذب طبیعی و تاریخی، زیباسازی سیمای شهری و غیره در قالب مجموعه مطالعات و اسناد مربوط به طرحهای هادی، جامع و یا راهبردی - ساختاری، به منظور دگرگون سازی ساختارها و کارکردهای شهری متناسب با نیاز شهروندان و گردشگران داخلی و خارجی، پس از خلق باور ذهنی مذکور در نخستین پیشنهاد.

ج) تلاش، تعهد و التزام عملی مدیران شهری و شهرداران جهت پیگیری در تأمین منابع مالی مورد نیاز، ترغیب، تشویق و حمایت از سرمایه گذاران بخشهای عمومی و خصوصی در گردشگری شهری و راه اندازی واحدی تحت عنوان (گردشگری شهری) در شهرداریها به منظور نظارت بر مطالعات و اجرای دقیق پروژه های گردشگری، تحقق اهداف، سیاستها و مستندات طرحهای شهری مصوب در حوزه گردشگری با نظارت عالی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.

منابع و مآخذ

- آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (۱۳۷۲) انسان، جامعه و محیط زیست، صلاح الدین محلاتی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

- ایرانیور، خسرو (۱۳۸۴) روزنامه اطلاعات، ویژه نامه گردشگری، متن مصاحبه، چهارشنبه هفتم دی ماه.

- پارسائیان، علی و اعرابی، سیدمحمد (۱۳۷۷) جهانگردی در چشم اندازی جامع، انتشارات دفتر پژوهشهای فرهنگی، تهران

- دیبانی، پرویز (۱۳۷۱) شناخت جهانگردی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.

- رضوانی، علی اصغر (۱۳۷۴) جغرافیا و صنعت توریسم: انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.

- رضوانی، علی اصغر (۱۳۷۴) روابط متقابل شهر و روستا، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.

- رسول اف، جلال (۱۳۷۲) درباره مدیریت توسعه پایدار کشاورزی، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال اول، شماره چهارم.

- غفاری، سیدرامین (۱۳۸۳) علیت محیطی، مجله رشد آموزش جغرافیا، سال نوزدهم، شماره ۶۷.

- کرمی، ناصر (۱۳۷۸) اکوتوریسم ایران، (بررسی قطبهای بین المللی - ملی و محلی، تحلیل شرایط بهره برداری و امکان سنجی جاذبه ها) وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.

- مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری (۱۳۸۰) سرانه کاربریهای خدمات شهری (جلد اول) انتشارات دفتر برنامه ریزی عمرانی وزارت کشور، تهران.

- Drakakis, Smith, D. (1996): ``Sustainable Urbanization in Vietnam'', Geoforum, 28(1) (internet network)

- Hall, P. (1993): `` Toward Sustainable, Live able, Live able and